
Česká republika a mezinárodní vztahy v 90. letech

Jan Eichler

Situace po rozpadu Varšavské smlouvy

Rychlým prosazením dalekosáhlých vnitropolitických změn národy střední a východní Evropy zásadním způsobem ovlivnily další vývoj celého starého kontinentu. Svržením režimů jedné politické strany a nastolením režimů zastupitelské demokracie západoevropského typu dovršily dlouhodobý proces, který směřoval nejen k likvidaci režimů jedné politické strany jako takových, ale i ke skoncování s rozdělením našeho kontinentu a k odstranění heterogenního bipolárního systému mezinárodních vztahů. Národy zemí střední a východní Evropy tak potvrdily Hegelův názor, že v každé etapě vývoje lidstva dělají určité národy historii tím, že naplňují své vlastní osudy.

Po vítězství NATO ve studené válce a po zániku Varšavské smlouvy je dnes – již počtvrté v tomto století – na pořadu dne otázka, kdo ovládne prostor střední a východní Evropy. Již potřetí ve dvacátém století se tento region stal bezpečnostním vakuem, územím, jež není pokryto systémem bezpečnostních smluv. Již potřetí v tomto století se objevil naléhavý úkol vytvořit ve střední Evropě novou bezpečnostní strukturu.

I pro region střední Evropy platí obecná zásada, že nemůže zůstat bezpečnostně nepokrytým územím, a to z toho důvodu, že by to vyvolávalo snahy jiných, silnějších a stabilizovaných států poskytnout tomuto regionu své vlastní bezpečnostní záruky, a tak ho získat pod svou kontrolu a přeměnit jej ve sféru svého vlivu. Protože je však vždy více zájemců o tuto roli, dochází pak ke střetu zájmů. V tom spočívá hrozba destabilizace nejen pro příslušný region, nýbrž pro celý kontinent a jeho celkový systém mezinárodní bezpečnosti.

Možné varianty vývoje mezinárodního společenství v postbipolární éře

Po skoncování s heterogenním bipolárním systémem mezinárodních vztahů se okamžitě objevila otázka, čím bude tento systém nahrazen. Na základě klasického pojetí mezinárodních vztahů můžeme prognózovat, že mezinárodní společenství bude hledat méně dramatické formy dalšího vývoje, než jakými byly studená válka a závody ve zbrojení. V tomto obecném směru existuje několik možných variant – optimistická, realističtější, pesimistická. Je otázkou, která z těchto variant se prosadí. Úzce to souvisí i s perspektivou vývoje mezinárodního společenství.

Varianta optimistická

První myšlenkový základ optimistického vývoje lidstva přineslo již křesťanství. Důrazem na jednotu lidského rodu, na univerzalitu lidstva se pokusilo překonat tři základní diskriminační dělení, která byla příznačná pro konec starověku a v jejichž důsledku propukaly ozbrojené konflikty.¹ Ideálu křesťanství však v dalším vývoji dosaženo nebylo. Rozdíly nejenže nadále přetrvávaly, ale neustále se vyostřovaly a přinášely stále nové a vyhraněnější ozbrojené konflikty.

Důraz na všelidské hodnoty byl podnětem nadměrného optimismu rovněž u I. Kanta, který ve svém díle *Návrh věčného míru* psal o mezinárodním společenství jako o všeobecné federaci, jež by byla syntézou všech osobních i národních svobod. Předpokládal, že k ní lidstvo dospěje na základě narůstajícího odporu vůči zlu válek a na základě principu dodržování zásad práva a morálky.

Optimistický až idealistický přístup k vývoji mezinárodního společenství se znovu objevil po skončení napoleonských válek. Zvláště pak v závěrech G. W. F. Hegela, podle něhož je každá válka očistou lidstva na jeho nekonečné cestě za sebezdokonalením, po níž následuje zrození nové humanity.

Po skončení první světové války se idealistický optimismus projevil především přecitlivěním možností Spojených národů. Po druhé světové válce působil kratší čas a byl rychle vystřídán tvrdou realitou studené války.

Nadměrný optimismus se objevil i po skončení studené války. Jeho stoupenci (stejně jako jejich předchůdci vždy v minulosti) propadli opojnému pocitu, že válka vykořenila všechny příčiny zla a konfliktů a že po ní nastane éra harmonického vývoje mezinárodního společenství, kdy napětí a konflikty ustoupí do pozadí, a že bude prosazen nový mezinárodní řád, opírající se o dodržování mezinárodního práva a morálky. Optimismus je v současnosti nejvíce odvozován z přesvědčení, že orientací na evropské společenství hodnot se vytvořily skutečně spolehlivé předpoklady k tomu, aby se starý kontinent vyvaroval válek a krizí, aby jim dokázal účinně předcházet.

Jako příklad nadměrného optimismu mohu uvést nedávno veřejně vyslovované úvahy, že „*současné proměny jsou výsledkem vítězství dějinného rozumu nad dějinnou absurditou a nikoli Západu nad Východem*“² a že již koncem roku 1991 „*budou položeny základy nového a jednotného »helsinského« bezpečnostního systému, který by dával všem evropským státům jistotu, že se už nemusí jeden druhého bát, protože jsou všechny součástí téhož systému záruk, založeného na principu rovnoprávnosti všech účastníků a povinnosti všech chránit nezávislost kteréhokoli z nich*“.³

Varianta realistická

Naproti tomu realistický směr klasické školy mezinárodních vztahů (jako jeho nejvýznamnější představitelé mohu uvést Machiavelliho, Clausewitze, Hobbese, Niebuhra, Spykmana, Kissingera, Arona) se místo na mezinárodní právo a morální zásady orientuje především na zásadu rovnováhy sil, na nalezení její nové, postbipolární podoby. Jeho teoretickým základem je kritické přehodnocení nadměrného optimismu. V tomto smyslu lze navazovat již na myšlenkové dědictví Tomáše Akvinského, který jako první upozornil, že křesťanský ideál světového společenství neodpovídá skutečnému vývoji mezi královstvími a knížectvími.

Realistická varianta vývoje mezinárodních vztahů je odvozována rovněž od šesti pravidel vývoje mezinárodního společenství, jak je nastínil M. Kaplan. Jejich aplikace na období po skončení studené války ukazuje, že by bylo možné očekávat zejména následující:

1) Bipolarita se může změnit na monopolární systém, na jehož vrcholu by stála jediná supervelmoc. Takový systém však nikdy v dějinách nevedl k dlouhodobé a spolehlivé stabilitě. Poněkud menší je pravděpodobnost prosazení univerzálního systému mezinárodních vztahů či systému rovnováhy sil.

2) Dále lze očekávat, že každý stát bude usilovat o zvýšení svého vlivu, a to i na úkor ostatních, včetně sousedů i bývalých spojenců.

3) K dosažení tohoto cíle budou státy využívat všechny dostupné prostředky, včetně nátlakových.

4) Dlouhodobě negativní vliv bude mít i skutečnost, že konec studené války s sebou přinesl i výrazné oslabení jednoho ze dvou hlavních aktérů dlouhodobě působícího bipo-

lárního systému mezinárodních vztahů. To se může negativně odrazit zejména v následujících směrech:

- změny v poměru sil na straně vítězů studené války, zejména pak ambicí SRN a Japonska;

- nestabilita ve všech státech někdejší Varšavské smlouvy, především v SSSR. Situace v těchto zemích je, zejména v důsledku stupňování nacionalizmu, výbušná a představuje riziko, které se může přeměnit v hrozbu pro Evropu jako celek a pro český stát zvláště;

- nelze vyloučit opakování roku 1918, kdy eliminace Rakouska vytvořila jednu z příčin neustále narůstající nejistoty, jež nakonec vyvrcholila vypuknutím druhé světové války.

5) USA a jejich spojenci se stali jednoznačnými vítězi studené války, zatímco SSSR a jeho bývalí spojenci z ní vyšli velice oslabeni a zahlceni vlastními vnitřními problémy. Jejich vliv nejen na mezinárodní bezpečnost, nýbrž i celkově na mezinárodní politiku výrazně zeslábl.

6) Osudy Evropy do značné míry závisejí na tom, zda budou znovuintegrovány i ty státy, které ze studené války vyšly jako poražené. Celé Evropě by nesmírně uškodilo, kdyby se opakovala chyba, již se po první světové válce vůči poraženému Německu dopustili vítězové, zejména Francie (nadiktování pokořujících podmínek, které se později staly novým zdrojem nestability).

Varianta pesimistická

Rovněž pesimistický přístup k vývoji mezinárodních vztahů má dlouhou tradici. Již antický myslitel Thukydides vysvětloval vývoj lidstva jako neustálý sled ozbrojených konfliktů, pramenících z toho, že silné státy mají sklony k tomu, aby svou sílu a vliv ještě více upevňovaly a rozšiřovaly, což vyvolává strach států menších. Ještě dál šel anglický myslitel Hobbes, jenž dospěl k závěru, že lidstvo má zakódovány tři základní příčiny mezistátních konfliktů – nedůvěru, žejvnivost a honbu za silou a slávou. Všechny tři pak mají společného jmenovatele – organizované násilí, jež je využíváno k dosahování oněch tří chimérických cílů. A z toho pak vyplývají zákonitě se opakující konflikty. Pesimisticky lze navazovat rovněž na Marxův závěr, že i do mezinárodních vztahů se trvale promítá antagonizmus mezi vládnoucími a ovládanými, mezi těmi, kdo tvoří dějiny, a mezi těmi, kdo je trpí.

Pesimisté předpovídají, že i po skončení studené války se po krátkém období uvolnění napětí objeví nové antagonizmy, z nichž nejvýznamnějším bude antagonizmus mezi bohatými a chudými státy. Ten může vyústit do dramatických rozměrů – od hromadných exodů přes teroristické akce až po lokální konflikty.

Nebezpečím by se mohl stát rovněž nacionalizmus, a to ve dvou hlavních směrech. První z nich je tzv. balkánský, který již vyústil v občanskou válku na území bývalé Jugoslávie. Druhý typ nacionalizmu může naopak vyplynout ze snahy některých silných národů vnutit svou vůli národům slabším, a to především cestou ovládnutí jejich ekonomiky. Tyto sklony jsou nejvíce přisuzovány Německu, jež je po svém znovusjednocení na výrazném vzestupu. Jeho ambice přesahují vlastní území, neboť chce nést odpovědnost nejen za sebe, nýbrž za celý region. Někteří západoevropští odborníci dokonce hovoří o riziku návratu pangermanizmu. Sklony k ovlivňování alespoň části střední Evropy (zejména její východní části) však nelze vyloučit ani u Ruska, kde se nacionalizmus rovněž stává aktuálním rizikem.

Za dnešní situace není nutné k ovládnutí jakéhokoliv prostoru použít vojenskou sílu. Mnohem větší význam má schopnost kombinovat ekonomickou sílu, kulturní a myšlenkový vliv, mezinárodní pomoc, vojenskou sílu, diplomacii a jazykový vliv. Právě tyto schopnosti jsou nezbytné pro ovládnutí trhů, pro ovlivnění životního stylu, kulturní a politické orientace vytypaného prostoru.

Názory na vývoj mezinárodních vztahů po skončení studené války

Klasické pojetí mezinárodních vztahů

Základní pilíř a hlavní aktéry systému mezinárodních vztahů představují státy a jejich vlády, které určují priority v podobě tzv. národních zájmů a zároveň s tím rozhodují o volbě metod a nástrojů k naplňování těchto zájmů.

Jedním z nejdůležitějších pojmů klasického pojetí mezinárodních vztahů je *pojem rovnováha sil*. Již v 18. století jej Emmerich von Vattel, diplomatický poradce krále saského, zformuloval slovy, že je v mezinárodních vztazích třeba umět vyjednávat, uzavírat paktů, přistupovat na kompromisy, bránit vlastní národní zájmy i hledat společné zájmy s jinými státy. To vše s cílem uhájit existenci a nezávislost vlastního státu. Hlavní smysl rovnováhy sil pak definoval jako dvojjediný: nedopustit, aby některý stát byl vystaven trvalé nadvládě ze strany státu jiného, státy mezinárodního společenství nesmějí připustit, aby kterýkoliv z nich natrvalo vnutil svou nadvládu jinému.

Rovnováha sil je považována za nejúčinnější metodu, jak čelit nebezpečím destabilizace celého systému mezinárodních vztahů, nebezpečím, jež vyplývají z rozpínavosti a z hegemonizmu.

Americký teoretik Hans Morgentau ve své knize *Politics Among Nations* zdůvodňuje nezbytnost rovnováhy sil těmito slovy: „*Mezinárodní politika, jako ostatně každá politika, je bojem o moc. Ať jejím konečným cílem je cokoli, získání moci je vždy cílem prvořadým.*“⁴

Pojem rovnováha sil je v klasickém pojetí mezinárodních vztahů blíže vymezován ve vztahu k následujícím základním pojmům:

– *Status quo*. Byl vždy nastolován na základě poměru sil existujícího v době ukončení války. Vítězný stát či koalice měly zpravidla snahu nastolit takový status quo, který jim nejvíce vyhovoval a pokud možno natrvalo ochraňoval to, čeho ve vyhraném konfliktu dosáhly.⁵ Vývoj však vždy šel jiným směrem, než si přáli tvůrci předcházejícího status quo. Země, které měly výkonnější ekonomický systém a jejichž ekonomika byla na vzestupu, měly stále větší ambice i v zahraniční politice a šly důsledně za svým cílem, jímž byla změna současného status quo. Záměna pojmů rovnováha sil a status quo vede tedy ke statickému pojetí prvního pojmu. Rovnováha sil je však vždy „*nestabilní, dynamická, odráží poměr sil v dané době. V rámci globálním, kontinentálním i regionálním je nezbytným prvkem k udržení mezinárodního řádu, založeného na existenci nezávislých států.*“⁶

– *Bezpečnost*. Se statickým pojetím status quo souvisela i další chyba – vítězové předchozích válek vždy usilovali o to, aby si vytvořili záruky maximální bezpečnosti, zatímco poražení považovali záruky své bezpečnosti za velmi slabé. Z dosavadních dějin diplomacie jasně vyplývá, že „*stabilní rovnováha sil se nikdy nemůže zakládat na absolutní bezpečnosti pro jeden stát, neboť taková bezpečnost se vždy znehodnotila proto, že na druhé straně nedávala žádné bezpečnostní záruky státům jiným. Rovnováha sil tedy může být stabilní pouze tenkrát, když se zakládá na relativní bezpečnosti i nejistotě každého státu. Jedině za takové podmínky může vyjadřovat zájmy všech států a tím se stát skutečně legitimní.*“⁷

– *Dilema válka či mír*. Každý stát či koalice států sledují své strategické cíle a k jejich dosažení mobilizují všechny dostupné prostředky. Přitom nevyhnutelně dochází k rivalitám a střetům zájmů, jež mohou vést k napětí, ke krizím či dokonce k válkám. Vždy záleží na tom, po jakých prostředcích příslušný stát sáhne. Většinou však „*riziko války vede státy k tomu, že zvažují všechny okolnosti a souvislosti svého diplomatického a strategického chování a stejně tak prostředky, které nasazují na straně jedné a rizika války na straně druhé.*“⁸

Uplynulé čtyři dekády přinesly stále větší vyhrocování rozporu mezi rozdělením Evropy na straně jedné a reálným vývojem rovnováhy sil na straně druhé. Cestou závodů ve zbrojení dokázaly USA oslabit ekonomický potenciál svého rivala na takovou úroveň,

kteřá už přestala stačit k udržování potřebné životní úrovně, a proto SSSR již nemohl dále držet krok v modernizaci odstrašovacího potenciálu. USA dokázaly „*formou politicko-ekonomických tlaků a nákladného zbrojního soutěžení vedených oběma stranami změnit existující bipolaritu a složitou vojenskou rovnováhu*“.⁹

Po skončení studené války je však nemožné nastolit okamžitý status quo a statickou strukturu rovnováhy sil. Výstižné je hodnocení bývalého francouzského premiéra P. Berégovoy: „*Nespravedlivý řád Jalty už neexistuje. Nový mezinárodní řád je na pořadu dne, ale zdaleka ještě nemá konečnou podobu. Nacházíme se tedy v přechodné etapě, která je výbušná a znepokojující zároveň. Dřívější obrovská hrozba se rozplynula, ale zároveň s tím se objevily nové zdroje nestability, zejména v důsledku nacionalizmu, který se stal novým zdrojem možných konfliktů.*“¹⁰

Z hlediska rovnováhy sil v našem regionu mají zásadní význam zejména následující skutečnosti:

– *Růst vlivu SRN*, jež je státem s dynamickou ekonomikou a s narůstajícími zahraničněpolitickými ambicemi. Národní zájmy SRN přesahují území tohoto státu, a to především směrem na východ. Je tedy třeba počítat se zesílením jeho vlivu na vývoj našeho regionu.

– V dosavadních dějinách se vždy vyplácela „*nezbytná opatrnost těch států, které dbaly na uhájení své nezávislosti tím, že se vyvarovávaly stavu, za něhož byly odkázány na libovůli jiného státu, který disponoval takovou silou, které nebylo možno čelit*“.¹¹

Transnacionální pojetí mezinárodních vztahů

Druhá polovina dvacátého století se vyznačuje vytvářením a upevňováním univerzálního mezinárodního společenství, jehož primárním činitelem jsou lidské bytosti a jejich boj za lidská, ekonomická, politická, hospodářská a kulturní práva. Na jedné straně narůstá význam boje za takové zájmy a hodnoty, jejichž přitažlivost přesahuje rámec zemí a dokonce i regionů. Na druhé straně trvale klesá vliv, význam a přitažlivost specifických a homogenních národních zájmů. Takový vývoj vyúsťuje v neustálé snižování významu a vlivu států a jejich vlád.

Mezinárodní vývoj se vyznačuje převahou vzájemné výměny, ovlivňování a závislosti nad rovnováhou sil mezi státy, nad vyvažováním tendencí ke konfliktům na straně jedné a míru a dohodám na straně druhé. Tomu odpovídá stálý vzestup vlivu mezinárodních organizací, vyjadřujících právě transnacionální zájmy (církve, odborová hnutí, internacionály politických stran, ekologická hnutí, organizace bojující za lidská práva, teroristické organizace i mezinárodní síť organizovaného zločinu).

Transnacionální pohled se tedy od klasického odlišuje tím, že *mezinárodní vztahy* pojímá nikoliv jako vztahy mezistátní (interetatické), nýbrž jako vztahy mezi celou řadou jiných, nestátních subjektů. Zároveň s tím uvádí i to, jaké jsou základní nástroje transnacionálního působení: ekonomická síla, bankovní a finanční soustava, vliv mezinárodních organizací, ideologické působení a možnost ovlivňovat vývoj v jiných státech.

Pokud jde o *ekonomické nástroje*, uvádí, že silné transnacionální trendy mohou podněcovat takové ekonomicky silné státy, jakými jsou nejen USA, Japonsko, SRN, ale stále více i společenství západoevropské integrace. Tyto země jsou schopny vyvolat takové ekonomické změny a pohyby, které potom ovlivňují další vývoj řady jiných zemí nebo i celých regionů.

Ve výše uvedených zemích je rovněž *silná finanční a bankovní soustava*. Jedná se zejména o japonské, americké a švýcarské banky, v Evropě hraje stále silnější roli Deutsche Bank.

Pokud jde o *myšlenkový vliv*, hovoří se zejména o francouzském espritu, o schopnosti země galského kohouta vysílat myšlenky, které zapůsobí na řadu dalších zemí. Velký vliv sebrála rovněž myšlenka lidských práv, která zahájila poslední etapu rozkladu sovětského impéria a bipolárního systému mezinárodních vztahů. Častokrát působila mnohem

účinněji, než mohli na klasické mezistátní úrovni působit USA a jejich spojenci v NATO.

Schopnost ovlivňovat vývoj jiných států má mnoho podob a možných nástrojů. Může být vykonávána prostřednictvím politických stran (např. komunistické strany v minulosti), neformálních hnutí (hnutí obránců lidských práv, hnutí ekologů a další), odborových ústředí, národnostních menšin (což je zvláště citlivé a naléhavé právě dnes) nebo i cestou organizovaného zločinu (což je stále tíživějším problémem naší současnosti). Vzrůstá i význam náboženství. V současnosti je to zejména islám, jenž se stal nástrojem destabilizace řady států či dokonce některých regionů.

Z pohledu výše uvedených nástrojů transnacionálního působení je *postavení České republiky* následující:

– Nemá a ani nebude mít možnosti k tomu, aby podněcovala ekonomické trendy transnacionálního rozměru. Bude naopak vystavena jejich působení a bude nucena se jim přizpůsobovat.

– Stejná situace je i v oblasti finančnictví a bankovníctví. ČR bude nucena čelit rozhodnutím velkých světových, evropských a zejména německých bank, bude se muset přizpůsobovat jejich strategii a celkovému postupu. Půjde zejména o pohyb kurzů západních měn, o devalvační a revalvační pohyby, o pohyby úrokových sazeb, tedy o rozhodnutí, která budou silně ovlivňovat nejen ekonomickou, ale i sociální a politickou situaci v naší zemi. ČR je a dlouho bude zranitelná zejména v důsledku své závislosti na zahraničních investicích a na podmínkách s nimi spojených, na surovinách a zdrojích energií. V rámci základní klasifikace, kterou nastínil M. Merle,¹² jeden z předních představitelů transnacionálního pojetí mezinárodních vztahů (vyrovnaný stav, částečná závislost a úplná závislost), se ambice ČR mohou pohybovat nanejvýš mezi druhou a třetí skupinou.

– Myšlenkový vliv, byť i velice částečný, naše země v minulosti několikrát prokázala. Ke konci první světové války to byla myšlenka vytvoření společného státu Čechů a Slováků, která přispěla k tomu, že vítězné státy přistoupily na rozbití rakousko-uherské monarchie. V nedávné minulosti to zase byla myšlenka na odstranění režimu jedné politické strany, jež přispěla k rozpadu Varšavské smlouvy a k zániku bipolárního systému mezinárodních vztahů.

– Vliv na jiné státy máme mnohem menší, než mají jiné státy na nás. Stačí připomenout vliv SRN vykonávaný prostřednictvím sudetoněmecké strany nebo destabilizující vliv mafii ze zemí bývalých spojenců, zejména ze SSSR.

– V mezinárodních organizacích jsme se po rozpadu bývalého Československa zařadili k nejmladším státům. Do nejdůležitějších integračních orgánů chceme teprve vstoupit, a to je vlastně další směr, v němž se můžeme stát zranitelnými.

Z hlediska transnacionálního pojetí mezinárodních vztahů lze předpokládat, že pro nastávající dekádu budou typické zejména následující transnacionální trendy: státní zásahy do ekonomiky vyspělých států, upevňování metod zastupitelské i přímé demokracie, a to zejména na severní polokouli, tlak ekologických hnutí, odklon od institucionalizovaných k neformálním zájmovým hnutím, důraz na integraci, obrana lidských práv. Od těchto trendů se očekává stabilizující vliv na mezinárodní politiku. Naproti tomu destabilizující vliv lze očekávat od již zmiňovaného nacionalismu, mezinárodního terorizmu, vyhrocování rozdílů mezi bohatými – a to jak mezi státy, tak i uvnitř nich.

Transnacionální úkoly jsou zakotveny i v *bezpečnostní strategii USA*, a to následovně: boj proti dalšímu rozšiřování jaderných zbraní a za kontrolu zbrojení, boj proti organizovanému zločinu, zejména proti nadnárodnímu obchodu s drogami a v neposlední řadě globální řešení otázky ochrany životního prostředí.

Pokud jde o *transnacionální instituce*, lze předpokládat, že v následující dekádě bude velký (převážně stabilizující) vliv vykonávat zejména OSN, KBSE, západoevropská integrace, NATO, ale také internacionály politických stran. Destabilizující vliv lze očekávat zejména od organizací mezinárodního zločinu. Částečnou destabilizaci může vyvolat rovněž nesladěný nebo dokonce rivalitní postup mezinárodních organizací, v některých

oblastech pak mohou vážné problémy vyplynout také z některých rozhodnutí MMF nebo Světové banky.

Do kategorie nadnárodních činitelů jsou řazeny rovněž *ekonomické megatrendy* jako např. období, kdy celosvětový vývoj ekonomiky je ovlivňován vlnou liberalizmu a monetarizmu a posléze je vystřídán vlnou zesílených státních zásahů. Jako názorný příklad mohou sloužit románské země, zejména Francie a Španělsko. V obou se na počátku osmdesátých let dostaly k moci levicové strany – příslušnice Socialistické internacionály, jež do té doby kladly důraz na státní zásahy do ekonomiky a zejména na její sociální rozměr. Posléze však byly celosvětovým trendem „reaganomiky“ donuceny přizpůsobit se. Dnes je v těchto zemích, zvláště ve Francii, velice pravděpodobný návrat pravicových stran k moci. Dojde však k němu již v době tzv. „clintonomiky“, a tak budou tyto strany nuceny přizpůsobit se orientaci, jež je typická právě pro západoevropskou levicu.

Postavení ČR v systému mezinárodních vztahů

Pokud bychom se pokusili o souhrnné zhodnocení místa a úlohy ČR v systému mezinárodních vztahů, a to jak z klasického, tak i transnacionálního pohledu, pak můžeme dospět k následujícím poznatkům:

Geografickou výhodou našeho státu jsou přirozené hranice, tvořené většinou horskými masivy. Naproti tomu handicapem je skutečnost, že se nacházíme v oblasti, kterou chce ve sféru svého vlivu přeměnit několik evropských států. Tato skutečnost činí naše úsilí o uhájení pozice nezávislého státu velice náročným a složitým.

Co do rozlohy a počtu obyvatel se náš stát zařadí daleko za velké státy (Francie, Velká Británie, SRN či Itálie), ale i za takové státy, jakými jsou naši nedávní spojenci (např. Rusko, Ukrajina, Polsko). Zaujme místo ve skupině států s rozlohou do 100 000 km² a s počtem obyvatel do 10 milionů, v níž nacházíme zejména Belgii, Maďarsko, Portugalsko, Řecko či Švédsko. Avšak i v této kategorii států máme značný handicap – jsme vnitrozemským státem, bez přístupu k mořím. A tak se můžeme měřit s Rakouskem a Maďarskem. Jelikož Rakousko je na rozdíl od nás považováno za stát ekonomicky a politicky velice stabilní, s dlouhou diplomatickou tradicí a s relativně velkým mezinárodním vlivem, můžeme se nakonec srovnávat jen s Maďarskem.

Naše území je *vystaveno zájmu o uplatnění vlivu několika silných sousedů*. Oddělením od Slovenska jsme se vzdálili vlivu ambicí Ruska a Ukrajiny a s nimi spojených rizik, spočívajících v nestabilitě a výbušnosti celé oblasti bývalého SSSR. Zároveň s tím jsme se však o to více přiblížili k SRN. Výrazně se zvýšila pravděpodobnost, že se staneme sférou ekonomického a posléze i kulturního a politického vlivu našeho mocného západního souseda. Nelze zapomínat na to, že v minulosti každý dynamicky se rozvíjející stát měl vždy ambice, jež přesahovaly jeho území. Vždy usiloval o vytváření sfér svého vlivu, zvláště na území menších, slabších a nestabilních států.

Velký význam hraje rovněž *historický věk státu*. V této souvislosti západoevropští odborníci zdůrazňují, že „*pro státy, na rozdíl od lidských bytostí, je věk výhodou – umožňuje jim vyvíjet vliv, který je pro státy mladé mnohem nesnadnější, neboť ho nemůže být dosaženo jinak nežli změnou stávajícího mezinárodního poměru sil*“.¹³

Tzv. historické státy se těší mnoha velkým výhodám: všeobecně uznávané hranice, vliv přesahující jejich teritorium, kontrola námořních cest a strategických pozic ve světě, velké diplomatické zkušenosti a v neposlední řadě i bohaté vojenské tradice. Díky všem těmto skutečnostem „*se bez obtíží vypořádávají s takovými problémy, které jsou pro státy mladé často neřešitelné*“.¹⁴

Pro potvrzení tohoto závěru nemusíme chodit daleko. Stačí porovnat důsledky výsledků referenda ve Francii a parlamentních voleb v ČSFR. Při referendu o Maastrichtu, konaném v roce 1992, došlo ve Francii k *bezobdobné polarizaci* mezi stoupenci „ano“ a „ne“. Přesto však ani v nejmenším nebyly ohroženy základy existence Francie jako státu. Naproti tomu rozdílnost výsledků loňských parlamentních voleb

v ČSFR ve dvou jejích částech zahájila proces, vedoucí k jejímu rozdělení na dva samostatné státy. Tedy to, co historicky starým státem nijak neotřásl, vedlo u státu mladého k jeho rozdělení.

Z hlediska svého historického věku bude český stát zařazován až do poslední, čtvrté kategorie evropských států. Do první kategorie patří nejstarší evropské národní státy, jimiž jsou Francie, Velká Británie, Španělsko a Švýcarsko, ve druhé kategorii nacházíme Itálii, Německo a Rusko, ve třetí pak ostatní západoevropské státy a spolu s nimi rovněž Polsko a Maďarsko, zatímco poslední kategorii vytvoří nástupnické státy bývalých mnohonárodních států – SSSR, SFRJ a ČSFR.

Z tohoto hlediska bude nově vzniklý český stát ve značné nevýhodě nejen ve srovnání s tzv. historickými západoevropskými státy, ale i ve srovnání se svými nedávnými spojenci a dnešními konkurenty v úsilí o návrat do Evropy – zejména s Ruskem, Maďarskem, Polskem, možná i Ukrajinou. Své místo v mezinárodní hierarchii si bude muset velmi tvrdě vybojovat. Tato skutečnost je o to závažnější, že v novověké historii náš stát svou bezpečnost vázal na spojence nebo na systém kolektivní bezpečnosti.

Velký význam pro bezpečnost každého státu má také jeho *vnitřní soudržnost*, jež bývá některými západoevropskými odborníky nazývána rovněž „kolektivní organizace“, čímž se rozumí „*schopnost dané společnosti nejlepším možným způsobem mobilizovat své fyzické, materiální a lidské zdroje s cílem dosáhnout výsledku, který převyšuje prostý souhrn výchozích zdrojů*“.¹⁵ Za příklady nejlépe organizovaných zemí jsou považovány Japonsko a Izrael.

V této souvislosti jsou některé zahraniční pohledy na vývoj a perspektivy našeho státu dost kritické. Například prof. Edgar Morin¹⁶ upozorňuje na podobnosti ve vývoji SFRJ a ČSFR: tlak Chorvatů, respektive Slováků nakonec z roviny emancipačního úsilí přerostl do roviny, v níž vyvolával tzv. přitvrzení postojů národa považovaného za vládnoucí – Srbů v SFRJ a Čechů v ČSFR. Do popředí pozornosti se znovu dostaly vzájemné historické výčitky: Chorvati a stejně tak Slováci si vzpomněli, že vývoj po skončení první světové války byl pro ně zklamáním, neboť Srbové, respektive Češi se stali dominantními národy, obsadili nejdůležitější místa ve státní správě a politiku společného státu přizpůsobovali především svým potřebám. Jak Srbové, tak Češi přitom v meziválečném období spatřovali záruky své bezpečnosti v systému kolektivní bezpečnosti, jehož garantem byla Francie. Další shodu spatřuje E. Morin v tom, že Chorvati stejně jako Slováci se na počátku druhé světové války nechali zneužít Hitlerem a vytvořili si své vlastní státy a totéž zopakovali po skončení studené války. Svou úvahu uzavírá názorem, že se Srby máme společně to, že z nejmocnějšího člena mnohonárodního státu jsme se stali nejmocnějším subjektem vlastního národního státu. Samozřejmě, že je srovnáván pouze základní princip, nikoliv jeho konkrétní projevy, v nichž je nesrovnatelný rozdíl.

Všeobecně platí zásada, že *stabilizovaná a vnitřně soudržná země je vždy považována za spolehlivou i z hlediska mezinárodní bezpečnosti*. Naproti tomu země, jež se samy vnitřně destabilizuje, je nazírána jako země nespolehlivá, což nezdědka vede k tomu, že její silnější, stabilnější a vlivnější sousedé se snaží vnějšími zásahy eliminovat rizika pramenící z její nestability a nabídkou svých bezpečnostních záruk ji vtahují do své sféry vlivu. To vše výrazně oslabuje nezávislost a samostatnost dané země ve všech oblastech a v oblasti bezpečnostní politiky dvojnásob.

Nesporným handicapem ČR je rovněž naše závislost na dovozu strategických surovin a zdrojů energie. V důsledku toho je naše ekonomika velice zranitelná, zvláště v době, kdy se bezpečnost každého státu stále méně odvozuje od vojenské síly a je stále více závislá na ekonomické síle a soběstačnosti.

Dalším faktorem omezujícím naši samostatnost a zvyšujícím naši zranitelnost se může stát závislost v oblasti zajišťování potravin. Proto nelze zapomínat na závěr H. Morgentaua, že „*potravinový a surovinový deficit vyústí v trvalou slabost státu na mezinárodním poli*“.¹⁷

V mezinárodních organizacích bude český stát začínat od výchozí pozice. Své postavení a svůj vliv si bude muset teprve vydobýt. Dnes již nenávratně minula doba, kdy jsme

se mohli spoléhat na sympatie díky sametové revoluci nebo na osobní charisma politických činitelů a na jejich zásluhy z boje proti totalitnímu režimu. Naopak nastala doba, kdy jsme posuzováni stejně střízlivě jako všechny ostatní státy – výlučně na základě konkrétních ukazatelů naší síly a našeho vlivu.

Nově vzniklý český stát nemá předpoklady ani možnosti a nástroje k tomu, aby si vytvářel sféru vlivu přesahující jeho státní hranice. Naopak bude muset čelit vlivu několika jiných zemí, jež budou samy usilovat o jeho přeměnu ve vlastní sféru vlivu.

Velký význam pro bezpečnost každého státu má rovněž jeho *diplomatická aktivita*. Většina západních odborníků se shoduje v názoru, že tato aktivita spočívá nejen na činnosti samotných diplomatů, ale především na celkové síle státu. Například T. Schelling definuje diplomacii jako „*smlouvání a handrkování, při němž se vytyčeného cíle dosahuje prostřednictvím diskuzí, jednání, kompromisů, ale též nátlaku z pozice síly, kdy cílem je donutit partnera či protivníka k přijetí toho či onoho stavu*“.¹⁸ Podobně i R. Aron, světově uznávaný klasik, o diplomacii hovoří jako o „*užívání ekonomických, politických či psychologických způsobů a metod – polonásilných i násilných. Bez používání ekonomických nástrojů nátlaku a násilí by diplomacie byla pouhým přesvědčováním. A v takové podobě vlastně nikde neexistuje*“.¹⁹

Také v oblasti diplomatické aktivity nemůže být tížádost českého státu o nic větší, ale rovněž ani o nic menší než uhájení statutu nezávislého státu. Dosažení tohoto cíle vyžaduje existenci předpokladů, umožňujících čelit otevřeným i skrytým formám nátlaku. Takovými předpoklady jsou především: ekonomická a vnitropolitická stabilita, ale také věrohodná bezpečnostní politika a obrana, neboť pro dnešní dobu je typické, že „*státy nezbytně potřebují vojenskou sílu již v době míru, protože ta je všeobecně využívána jako prostředek nátlaku či donucení i v době míru*“.²⁰

¹ Šlo o následující dělení:

- Židé dělili lidstvo na dvě skupiny: na národ vyvolený (jímž byli jen oni sami) a na pohany, tedy ostatní.
- Řekové zase viděli děličí čáru mezi jimi samými a zbytkem světa, nazývaným barbaři.
- Poslední rozhraní (a to uvnitř všech společností) vedlo mezi vládnoucími a ovládanými.

² Havel, V.: *Projevy*. Praha 1990, s. 120.

³ Tamtéž, s. 122.

⁴ Morgentau, H.: *Politics Among Nations*. New York 1973. Citováno dle Huntzinger, J.: *Introduction aux relations internationales*. Paris 1985, s. 83.

⁵ Po skončení napoleonských válek chtěly státy, jež vytvořily Svatou alianci, konzervovat stav, v němž se Evropa nacházela před rokem 1789, a to tím, že tzv. legitimita měla být hrází proti revolučním a demokratickým snahám a proti probouzejícímu se nacionalizmu. Versailleská mírová soustava byla koncipována tak, aby stabilizovala oslabení Německa a dominantní postavení Francie a Velké Británie. A konečně Jalta rozdělila starý kontinent do dvou sfér vlivu.

⁶ Spykman, N.: *American Strategy in World Politics*.

⁷ Kissinger, H.: *A World Restored*. Citováno dle Zorghibe, Ch.: *Relations internationales*. Paris, PUF 1979, s. 21.

⁸ Aron, R.: *Paix et Guerre entre les nations*. Paris 1984, s. 28.

⁹ *Strategie odvracení válek*. In: *Vojenská mysl*, 10/1992, s. 39.

¹⁰ *Construction européenne et intérêt de la France*. In: *Défense nationale*, octobre 1992, s. 12.

¹¹ Aron, R.: cit. dílo, s. 135.

¹² Viz Merle, M.: *Sociologie des relations internationales*. Paris 1982.

¹³ Huntzinger, J.: cit. dílo, s. 126.

¹⁴ Tamtéž, s. 127.

¹⁵ Tamtéž, s. 147.

¹⁶ Viz Morin, E.: *Association ou barbarie*. In: *Le Monde*, 10. 8. 1992.

¹⁷ Morgentau, H.: cit. dílo. Citováno dle Huntzinger, J.: cit. dílo, s. 137.

¹⁸ Schelling, T.: *Stratégie du conflit*. Paris 1986, s. 112.

¹⁹ Aron, R.: cit. dílo, s. 71.

²⁰ Tamtéž, s. 72.